

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-3-5>

УДК 352:330.322

JEL O16, O18, R51

З. О. Сірик

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту Інституту адміністрування та післядипломної освіти НУ «Львівська політехніка», м. Львів

e-mail: zsiryk62@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9886-1068>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПОТРЕБ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Досліджуються окремі аспекти нормативно-правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні та на рівні територій (на прикладі м. Львова) в умовах реформування органів місцевого самоврядування. Розглядається специфіка управління інвестиційною діяльністю територій і виділяються групи потреб місцевого самоврядування, реалізація яких є основою життєдіяльності територіальних громад. Пропонується схема збалансування інвестиційних потреб та інвестиційних можливостей (джерел) як складової управління інвестиційною діяльністю територій. Аналізуються напрями державної підтримки економічного та соціального розвитку територій на 2020 р. Досліджуються інвестиції у соціально-економічний розвиток Львівщини за 2017-2019 рр. Визначаються проблеми у сфері залучення інвестицій в економіку міст та ОТГ. Вирішення означених проблем дозволить реалізувати нові підходи до інвестиційної діяльності на територіях місцевих громад з огляду на необхідність забезпечення їх фінансової спроможності та сталого розвитку населених пунктів.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення інвестиційної діяльності, інвестиційні потреби, інвестиційні можливості, місцеве самоврядування, ОТГ.

Siryk Z. FEATURES OF FORMING THE INVESTMENT NEEDS OF LOCAL GOVERNMENTS.

The paper researches some aspects of regulative maintenance of investment activity in Ukraine and at the level of territories (on the example of Lviv) in the condition of reforming local governments. The author suggests his interpretation of "an investment capacity of a territorial community". The specifics of managing the investment activity of territories is outlined, and the groups of needs of local governments, the realization of which is the ground for territorial communities' activity, are defined. The sources of funding of local governments' investment needs are characterized. The scheme of balancing investment needs and investment opportunities (sources) as a component of management of a territory's investment activity is suggested. The conditions of securing positive consequences of the process are examined. The analysis of directions of state support of economic and social development of territories in 2020 shows that regional development programs are funded at 12.7%, while other social, environmental, and innovative directions – at a level less than 5%. The paper emphasizes the need of local governments to independently search for ways to implement socio-cultural projects by efficient use of their investment resources and capacity. For a general analysis of investment activity, the investment in the socio-economic development of Lvivska oblast in 2017-2019 is analyzed. The growing volumes of capital investment and the prevailing share of investment in the purchase of machines and equipment are emphasized. The conclusion on insufficient growth of rural areas' capacity is made. The problems in the attraction of investment in the economies of cities and consolidated territorial communities are defined. The solution of these problems will contribute to the implementation of new approaches to investment activity at the territories of local communities from the viewpoint of the need to secure their financial capacity and sustainable development of settlements.

Ключові слова: regulative maintenance of investment activity, investment needs, investment opportunities, local government, consolidated territorial community.

Постановка проблеми. Організаційно-правові перетворення у сфері місцевого самоврядування спонукають до нових підходів стосовно інвестиційної діяльності на територіях місцевих громад з огляду на необхідність забезпечення їх фінансової спроможності та сталого розвитку населених пунктів.

Єдиний інвестиційний простір національної економіки, який за допомогою відповідних механізмів впливає на економічний розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад (ОТГ), фокусується на таких аспектах: законодавчому

регулюванні інвестиційної політики та діяльності, виборі державних пріоритетів щодо залучення інвестицій, сприянні позитивному впливі реалізації вагомих стратегічних проектів на місцевому рівні для забезпечення розвитку та уникнення негативних наслідків для довкілля та безпеки людини.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження інвестиційного процесу на національному, регіональному та місцевому рівнях постійно перебуває у полі зору науковців. Реформа децентралізації влади спричинила посилення уваги

вчених до проблематики інвестиційної діяльності місцевого самоврядування.

Приміром, у контексті дослідження економічного розвитку регіонів України та фінансово-економічного потенціалу Карпатського регіону в умовах сучасних реформ автори монографічного дослідження [1] вивчають динаміку змін місцевих бюджетів міст і районів, вплив фінансової децентралізації на інвестиційні процеси в регіонах, оцінюють розподіл економічної активності на районному рівні та розглядають позиціонування міст в економіці регіонів і районів. Об'єктом уваги дослідників є особливості розвитку прикордонних територіальних громад, питання підприємницької активності, проблеми та інструменти розвитку ОТГ, а також форми співпраці між громадами та міжнародне співробітництво.

О. П. Ігнатенко [2] демонструє вплив місцевого економічного розвитку в умовах децентралізації на створення інвестиційного клімату в Україні та залучення інвестицій, розкриває сутність стандартів залучення та супроводу інвестицій на регіональному та місцевому рівні.

В. Федюком [3] проаналізовано стан інвестиційної діяльності Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей, розглянуто кращі місцеві практики та ініціативи, надано рекомендації щодо поліпшення інвестиційного середовища.

Автори посібника з основ теорії і практики місцевого економічного розвитку [4] характеризують його специфіку та сутність, а також розглядають можливості співпраці місцевих органів влади з партнерами у приватному, державному та неприбутковому секторах для проведення ефективної діяльності зі створення сталого майбутнього у своїх громадах.

Оскільки в сучасних умовах важливого значення як інструмент залучення інвестицій набуває державно-приватне партнерство (ДПП), цікавим є його дослідження в контексті можливостей застосування та практичних аспектів підготовки і впровадження інвестиційних проєктів. У підготовленій за підтримки Європейського Союзу та його держав-членів (Данії, Естонії, Німеччини, Польщі та Швеції) публікації [5] висвітлено міжнародний досвід реалізації проєктів ДПП, окреслено стан його розвитку в Україні. Автори цього видання не лише характеризують ймовірні проблеми та перешкоди під час реалізації проєктів ДПП на місцевому та регіональному рівнях, але й пропонують способи запобігання їм та шляхи їх розв'язання. Особливо цінними є практичні рекомендації, які мають на меті сприяти налагодженню взаємовигідної співпраці територіальних громад і приватних партнерів на основі механізму ДПП на регіональному та місцевому рівнях у контексті реалізації нової регіональної політики в Україні.

Метою статті є дослідження особливостей формування інвестиційних потреб місцевого самоврядування та визначення проблем у сфері

залучення інвестицій в економіку міст та ОТГ в умовах реформування публічної влади.

Основні результати дослідження. Інвестиційну діяльність в Україні регулює Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1561-ХІІ зі змінами та доповненнями, які приймаються для забезпечення зростання інвестиційної привабливості, вдосконалення відносин з інвесторами та конкретизації окремих визначень і положень.

Ураховуючи положення Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність» щодо державних інвестиційних проєктів» [6], інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та / або досягається соціальний та екологічний ефект. У цьому визначенні закладена норма для інвестора, який вкладає кошти для отримання власної вигоди у вигляді максимального прибутку, ефективного терміну окупності, що нерідко призводить до невиконання важливих екологічних заходів, порушення соціальних стандартів та інших норм, які дають можливість економити ресурси під час будівництва та експлуатації об'єктів. Стосовно державних інвестиційних проєктів передбачено, що інвестиції, які спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік, здійснюються у формі капітальних вкладень.

Внесення змін до законодавства України у сфері інвестиційної діяльності забезпечує широкі можливості для територіальних громад у вирішенні питань локального характеру для великих інвестиційних проєктів у межах власних територій. Об'єднані громади можуть суттєво збільшити власні фінансові надходження та вирішити низку соціально-економічних та екологічних проблем, ефективно розпорядившись власними інвестиційними ресурсами у вигляді природно-ресурсного, інфраструктурного потенціалу, інших переваг територій місцевого самоврядування.

Для прийняття вважених системних рішень самоврядні громади повинні мати у власному арсеналі попередні дослідження вартості територій у разі того чи іншого комплексного використання для інвестування. Наприклад, переважне будівництво житла може призвести до перетворення території на відповідний «спальний район» без наявності вільних робочих місць, необхідної інфраструктури. Однотипний галузевий розвиток є загрозою для території у сенсі набуття ознак репресивності, коли відбувається згортання основного виробництва.

Отже, об'єднані територіальні громади, маючи розширені можливості стосовно залучення інвестицій, а також спільні переваги на основі співробітництва громад, мають перейти до збалансування інвестиційних можливостей та інвестиційних потреб територій. За таких умов під час формування планів стратегічного розвитку громад буде зрозумілою мета, завдання залучення інвестицій, унеможливаються

перекося щодо використання земельних ресурсів і корупційні дії.

З огляду на важливість ефективного використання інвестиційного потенціалу для розв'язання означених проблем розглянемо поняття інвестиційного потенціалу території місцевого самоврядування. За результатами дослідження структури інвестиційного потенціалу територіальної громади нами пропонується його трактування як сукупності ресурсів та можливостей (природно-ресурсних, соціальних, фінансово-економічних, інституційно-управлінських тощо), які є об'єктом управління з боку органів територіальної громади, спрямованого на залучення інвестиційних ресурсів для вирішення проблем територіального розвитку [7, с. 18].

Управління інвестиційною діяльністю територіальних громад як взаємопов'язаною сукупністю практичних дій громадян, юридичних осіб та держави щодо реалізації інвестицій здійснюється в комплексі.

1. Управління інвестиційними ресурсами, що належать громаді на правах комунальної власності та коштами місцевих бюджетів.

2. Організаційно-стимулюючої співпраці органів місцевого самоврядування та суб'єктів інвестування та їхніх ресурсів, що не належать громаді.

3. Управління людським потенціалом на основі дотримання умов високої якості життя населення, його екологічної та виробничої безпеки й соціального захисту.

4. Охорона навколишнього природного середовища, уникнення проявів депресивності територій і забезпечення сталого розвитку населених пунктів у майбутньому.

Сукупність практичних дій органів управління територіями (міське самоврядування та державні виконавчі органи через територіальні та регіональні управління) і інвесторів в особі громадян України, підприємств, іноземних громадян, інвестиційних фірм, фондів, банків, бірж тощо регулюється законодавством України.

Наприклад, управління інвестиційними ресурсами, що належать громаді на правах комунальної власності, здійснюється відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яким регулюється право власності, норми дій стосовно використання майна та ресурсів. Водночас потребує законодавчого врегулювання положення про розроблення генеральних планів населених пунктів об'єднаних територіальних громад. В Україні досі не забезпечено суцільне просторове планування населених пунктів, існує низка застарілих генеральних планів, тоді як відсутність генерального плану населеного пункту не сприяє ефективному використанню інвестиційних ресурсів, створює можливості для корупційних дій. Соціально-економічне управління громадою полягає не лише у реалізації функції надання громадських послуг жителям, воно є багатограним процесом

взаємопов'язаного управління всіма об'єктами та суб'єктами на території ОТГ у межах визначених повноважень на основі інформації про динаміку кількісних показників і якісних параметрів [8].

Важливу роль у забезпеченні інвестиційної діяльності відіграє використання трудових ресурсів. Відомі випадки, коли для реалізації великих інвестиційних проектів інвестори готові були здійснити грошові та майнові інвестиції, були наявні сприятливі природні умови та ресурси, однак дефіцит трудових ресурсів на визначеній території, віддалене проживання потенційних працівників спричинили неможливість реалізації проекту саме у цьому місці. Тому територіальні громади, формуючи баланс інвестиційних ресурсів та інвестиційних потреб територій, мають надзвичайно ретельно дослідити демографічну ситуацію на власній і суміжних територіях, взяти до уваги маятникову міграцію та можливості співробітництва громад.

Бюджетні інвестиції – це вкладення бюджетних коштів усіх рівнів у створення, відновлення та модернізацію матеріальних активів довготривалого користування. Мета бюджетного інвестування – отримання економічного, соціального, екологічного ефекту або збільшення доходів місцевого бюджету, що в кінцевому результаті забезпечить синергію розвитку громади завдяки росту обсягів бюджету розвитку, тобто зростанню бюджетних інвестицій. Слід зазначити, що видатки інвестиційного характеру мають здатність стабілізувати амплітуду циклічних коливань економіки. За допомогою таких видатків можна отримати як короткостроковий, так і довгостроковий стабілізуючий ефект [9].

Дієвим інвестиційним ресурсом територій є потенціал управлінського персоналу, який здатний забезпечити формування реального плану, балансу інвестиційних ресурсів та інвестиційних потреб ОТГ, можливостей спільного використання територій сусідніх громад для реалізації великих державних пріоритетних чи комерційних проектів.

Окремі ресурси території, зокрема земельні та природні, можуть реально «запрацювати» лише тоді, коли вони почнуть взаємодіяти з інвестиціями (цінностями). Інвестиції (цінності), визначені законодавством для суб'єктів інвестування (господарювання), можуть мати різний характер спрямування, джерела походження, право власності, вид, права користування тощо, але однакову мету: отримання доходу (прибутку). Окремо розглядається інвестиція, реалізація якої ставить за мету досягнення соціального та екологічного ефекту. Іноді складно визначити межу, оскільки діяльність об'єкта після завершення будівництва може бути прибутковою за певних умов (поточної державної підтримки), але мати соціальний чи екологічний характер.

Модель управління інвестиційною діяльністю на територіях місцевого самоврядування відображає комплексну систему взаємних дій суб'єктів управління територіями та суб'єктів інвестування (інвесторів) незалежно від форм власності, походження джерел інвестицій, направлених на реалізацію інвестиційних проектів.

Для органів місцевого самоврядування важливим є визначення інвестиційних потреб території, зокрема їх пріоритетних напрямів, позаяк сьогодні, виходячи з економічних умов України, неможливо задовольнити всі потреби у короткостроковому періоді.

Інвестиційні потреби місцевого самоврядування так чи інакше пов'язані з регіональними та національними пріоритетами та мають різні можливості (джерела) покриття.

Виділяємо групи потреб місцевого самоврядування, реалізація яких є основою життєдіяльності територіальних громад.

1. Створення (стимулювання) центрів економічного зростання:

- проекти, які забезпечують формування міських і регіональних економічних кластерів, потужних науково-технологічних центрів з розбудовою інфраструктури;
- організація приміського транспорту, враховуючи маятникову міграцію та модернізацію транспортної інфраструктури великих міст, поліпшення транспортного сполучення населених пунктів з регіональними центрами;
- модернізація міської інфраструктури, реновація залишених територій і виробничих об'єктів у населених пунктах і поза ними;
- запровадження інноваційних технологій у системах управління містом (Smart City);
- проекти регіонального розвитку та місцевого самоврядування, які сприяють підтримці створення економічної та просторової основи для підприємств малого та середнього бізнесу.

2. Збереження навколишнього природного середовища та стале використання природних ресурсів міських і сільських територій місцевого самоврядування:

- проекти підтримки розвитку сільських територій (водопостачання, водовідведення, інформаційно-комунікаційні технології);
- створення інфраструктури та умов для розвитку кооперації, фермерства, перероблення та зберігання сільгосппродукції;
- створення туристичної інфраструктури в містах і сільських територіях;
- запровадження проектів соціально-економічної трансформації територій місцевого самоврядування, яким притаманні особливості природного (географічного) розташування, зокрема приморські регіони, гірські території, території з наявними покладами підземних корисних копалин;
- реалізація проектів і заходів щодо формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, збалансованого використання природних ресурсів.

3. Розвиток інфраструктури та цифрова трансформація регіону та місцевого самоврядування:

- проекти створення та розвитку платформ офіційних порталів місцевого самоврядування,

формування інфраструктури на територіях населених пунктів для прокладання мереж зв'язку, застосовуючи сучасні інноваційні технології під час капітального ремонту об'єктів комунальної власності та доріг;

- створення нових житлових і виробничих зон, до яких може бути проведена життєза безпечуюча інфраструктура;
- запровадження спільних проектів для транспортної інфраструктури у приміському та міжміському сполученні за маршрутами, які проходять територією декількох населених пунктів територіальних громад;
- реалізація проектів модернізації регіональних і комунальних аеропортів;
- відновлення, санація, технічне переобладнання, модернізація та будівництво нових систем централізованого водопостачання, водовідведення, інших інженерних мереж, житлового фонду, враховуючи сучасні вимоги ефективної експлуатації та реальні потреби територіальних громад.

4. Розвиток соціальної інфраструктури:

- створення системи (проектів) надання соціальних послуг на основі новітніх технологій, оптимальності, доступності і високої якості, пристосування приміщень для всіх категорій населення, зокрема осіб з інвалідністю;
- створення в територіальних громадах центрів безпеки у сфері захисту населення і територій від пожеж і надзвичайних ситуацій, охорони громадського порядку, екстреної медичної допомоги;
- розбудова мережі центрів надання адміністративних послуг;
- реалізація проектів соціальної захищеності ветеранів війни та членів їхніх сімей у територіальних громадах (будівництво житла, програми перекваліфікації та сприяння розвитку підприємництва);
- створення електронних комунальних і державних архівів і регіональних дата-центрів, забезпечення органів виконавчої влади та місцевого самоврядування технічними можливостями доступу різних верств населення, зокрема осіб з інвалідністю.

5. Використання потенціалу історичної культурної спадщини громад:

- здійснення засобів щодо розроблення містобудівної документації історичних населених місць, формування сприятливого інформаційного поля про об'єкти історико-культурної спадщини;
- фінансування проектів державно-приватного партнерства у сфері збереження та охорони об'єктів історико-культурної спадщини на територіях місцевого самоврядування.

6. Розвиток освіти:

- проекти будівництва закладів базової освіти, дошкільних і позашкільних установ за

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

державними програмами, а також на засадах державно-приватного партнерства;

- забезпечення необхідною дорожньою інфраструктурою місцевості, де розташовані або будуються заклади освіти, реалізація програм щодо зменшення нерівності надання освітніх послуг здобувачами освіти в сільській і міській місцевості.

7. Розвиток закладів охорони здоров'я для надання якісних медичних послуг:

- розбудова спроможної мережі установ-надавачів медичних послуг, а також екстреної медичної допомоги та інфраструктури до неї;
- придбання новітнього медичного обладнання для діагностики та лікування.

8. Розвиток фізкультури та спорту, молодіжні програми:

- проекти модернізації наявної та будівництва нової матеріально-технічної бази дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спортивної інфраструктури;
- створення та розвиток молодіжних центрів.

9. Розвиток підприємництва, сталий розвиток промисловості, впровадження інновацій та зростання технологічного рівня регіональної та територіальної економіки:

- формування фінансових ресурсів (мікрокредити) для підтримки малого підприємництва на територіях місцевого самоврядування, створення об'єктів інфраструктури для функціонування малого та середнього підприємництва (бізнес-центри, стартап-центри);
- підтримка проектів розвитку креативної економіки на місцевому рівні (центрів, хабів, платформ);
- переоснащення виробництва на базі сучасних технологій підприємств різних галузей економіки на території громад для забезпечення енергоефективності, ресурсозбереження та екологічної безпеки;
- створення інноваційної інфраструктури, ІТ-кластерів;
- проекти державної фінансової підтримки для пріоритетних видів регіонального розвитку – проекти смарт-спеціалізації;
- визначення та облаштування відповідної інфраструктури територій, у межах яких суб'єкти господарювання можуть проводити виробничу діяльність (індустріальні парки та інші).

10. Підвищення інвестиційної привабливості територій:

- фінансування заходів для підвищення інвестиційного потенціалу та інвестиційної привабливості територій місцевого самоврядування;
- застосування механізмів стимулювання інвесторів на місцевому рівні: влаштування мереж, під'їзних шляхів, надання земельних ділянок, приміщень, промислових майданчиків

на привабливих для інвестора та вигідних для громади умовах.

Джерелами фінансового забезпечення перелічених інвестиційних потреб місцевого самоврядування є:

- кошти державного бюджету, зокрема кошти Державного фонду регіонального розвитку (відповідно до [10] – не менше 1% доходів загального фонду державного бюджету);
- кошти державного бюджету в межах окремих бюджетних програм у регіонах та об'єднаних територіальних громадах;
- субвенції та трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам;
- кошти місцевого бюджету;
- технічна допомога та секторальна підтримка ЄС, інших міжнародних донорів і фінансових організацій;
- кошти інвесторів, власні кошти підприємств, установ та організацій;
- залучені позикові кошти;
- ресурси приватних інвесторів для реалізації інвестиційних проектів на регіональному та місцевому рівні із застосуванням механізму державно-приватного партнерства;
- внески членів територіальної громади для реалізації проектів громадських бюджетів.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [10] змінилися підходи до формування та реалізації державної регіональної політики. Розбудова конкурентоспроможного регіону та функціональної території шляхом залучення усіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу ключових активів регіону / територій визнається умовою надання фінансової підтримки з державного бюджету.

Такі підходи стимулюють комплексний системний розвиток територій місцевого самоврядування, адже органічно мають бути поєднані інвестиційні потреби та інвестиційні можливості (ресурси, джерела) усіх суб'єктів господарювання, соціальних послуг, послуг об'єктів інфраструктури, охорони навколишнього природного середовища, а також державних і місцевих фінансів. Інвестиційний потенціал місцевого самоврядування безпосередньо пов'язаний зі зміцненням матеріально-технічної бази територіальних громад, натомість у питаннях фінансового забезпечення місцевого самоврядування слід орієнтуватися не на надання територіальним громадам фінансової допомоги, а на створення у них власної фінансово-економічної бази [11].

Забезпечення позитивного результату збалансування інвестиційних потреб та інвестиційних можливостей місцевого самоврядування можливе за умови дотримання відповідних правил, вимог і порядку інвестування, зокрема:

- формування інвестиційних потреб здійснюється на основі обґрунтування необхідності надання мешканцям громади соціальних та інших послуг, гарантованих державою;

- відбір пріоритетних інвестиційних проєктів місцевого самоврядування здійснюється на основі стратегічних планів розвитку громад, які передбачають реалізацію на більш тривалу перспективу та позитивний результат у майбутньому;
- ефективне використання інвестиційного потенціалу території місцевого самоврядування для досягнення переваги умов стабільного зростання щодо потреб, які мають тимчасовий чи нетривалий характер;
- інвестиційна діяльність органів місцевого самоврядування має будуватись на засадах мінімізації витрат і досягнення максимального ефекту, використання інвестиційних коштів за призначенням;
- будь-яка територія місцевого самоврядування пов'язана географічним розташуванням із суміжними територіями, регіональним простором, необхідністю реалізації державних цільових інвестиційних програм на окремих територіях. Вибираючи пріоритети потреб інвестування, варто враховувати перелічені аспекти, вимоги, правила, які мають бути поєднані відповідно до державної, регіональної стратегій та стратегії розвитку органів місцевого самоврядування.

Збалансування інвестиційних можливостей територіальної громади здійснюється на основі наявного інвестиційного потенціалу. Його треба оцінити відповідно до вимог законодавства за результатами конкретних досліджень, враховуючи просторове планування території, інноваційні підходи та сучасні тенденції. В умовах сьогодення зростає актуальність питання визначення інвестиційної привабливості об'єднаних територіальних громад у контексті окремих регіонів. Досконало здійснене оцінювання інвестиційної привабливості та інвестиційних ресурсів стає додатковим важелем економічного зростання територій.

Підходи до задоволення потреб місцевого самоврядування здійснюються на основі формування таких рівностей:

- мінімальні інвестиційні потреби громад і недостатність власних ресурсів покриваються із залучених та інших джерел (державні бюджетні трансферти, фінансування з бюджетів вищого рівня конкретних проєктів на створення та оновлення основних фондів), запозичення та інші зовнішні джерела. Інтенсивний розвиток громади відсутній (слабкий);
- мінімальні інвестиційні потреби покриваються власними бюджетними інвестиціями. Такий стан не забезпечуватиме високого економічного зростання, оскільки громади будуть використовувати інвестиційні ресурси для підтримання основних фондів (ремонт, незначна реконструкція, ліквідація загрозливих і небезпечних ситуацій);
- мінімальні інвестиційні потреби громади з надлишком покриваються бюджетними ресур-

сами, громада має можливість розширити та реалізувати перелік інших інвестиційних проєктів. У такому разі здійснюється будівництво об'єктів місцевої інфраструктури, суттєво покращується надання соціальних послуг мешканцям, підвищується якість і рівень життя, активізується розвиток підприємництва, зростає інвестиційна привабливість території та регіону загалом.

Формування плану інвестиційної діяльності органів місцевого самоврядування можливе з використанням схеми збалансування інвестиційних потреб та інвестиційних можливостей (джерел) як складової управління інвестиційною діяльністю території (рис. 1).

Розглянемо напрями інвестиційної складової як державної підтримки соціального та економічного розвитку ОТГ у 2020 р. (табл. 1).

Як бачимо, найбільшим пріоритетом держави щодо підтримки економічного та соціального розвитку територій місцевого самоврядування є розвиток дорожньої інфраструктури – 60,0% усього обсягу державної підтримки. Програми регіонального розвитку фінансуються в обсязі 12,7%. Інші напрями соціального, екологічного та інноваційного спрямування підтримуються державою на рівні не більше 5%. Така структура інвестиційних можливостей фінансування проєктів за державний кошт свідчить про потребу органів місцевого самоврядування самостійно знаходити можливості для реалізації проєктів соціально-культурного спрямування шляхом ефективного використання власного інвестиційного ресурсу та потенціалу.

Для загального аналізу інвестиційної діяльності використаємо показники залучення інвестицій в економіку Львівщини за 2017-2019 рр. Наведена інформація відображає характерні для інвестиційної діяльності на територіях місцевого самоврядування тенденції, адже відомо, що переважна кількість інвестиційних проєктів реалізується саме на територіях населених пунктів, земельних ділянках, з використанням іншого природно-ресурсного потенціалу громад (табл. 2).

Капітальні інвестиції у Львівській області у 2019 р. зросли порівняно з відповідним показником 2017 р. в 1,3 раза. Середній показник росту перевищують інвестиції у будівництво інженерних споруд та інші матеріальні активи (1,8 раза). Знижується інвестування у земельні ділянки, довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва (0,8), що свідчить про недостатність зростання потенціалу сільських територій. Структура капітальних інвестицій характеризується найбільшою питомою вагою інвестування на придбання машин та обладнання, що є позитивним для інноваційних процесів (30,2%), будівництво житла та нежитлових будівель (17,4 та 17,3%), інженерних споруд (18,1%). Менше 1% становлять інвестиції у землю та довгострокові активи аграрного сектору.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Рис. 1. Схема збалансування інвестиційних потреб та інвестиційних джерел (можливостей) території
Джерело: складено автором.

Таблиця 1

Державна підтримка економічного та соціального розвитку території на 2020 р., млрд грн

Інвестиційні напрями (потреби)	Сума, млрд грн	Питома вага, %
1. Регіональний розвиток	13,0	12,7
2. Розвиток сільських територій	5,0	4,9
3. Розвиток у сфері охорони здоров'я	4,8	4,7
4. Розвиток у сфері освіти	5,2	5,1
5. Розвиток дорожньої інфраструктури	61,1	60,0
6. Розвиток соціальної інфраструктури	4,4	4,3
7. Розвиток транспортної інфраструктури	2,8	2,7
8. Розвиток у сфері культури	2,2	2,2
9. Розвиток спортивної інфраструктури	0,5	0,5
10. Екологічна безпека та сталий розвиток	0,9	0,9
11. Енергоефективність	2,0	2,0
Всього	101,9	100

Джерело: складено на основі [12].

Таблиця 2

**Інвестиції у соціально-економічний розвиток Львівської області
у 2017-2019 рр.**

Показники	2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %	Сума, млн грн	Питома вага, %
Капітальні інвестиції	24105,9	100	28995,5	100	31061,5	100
- будівлі житлові	4632,3	19,2	5585,7	19,3	5401,5	17,4
- будівлі нежитлові	4259,7	17,7	5261,6	18,1	5425,6	17,5
- інженерні споруди	3241,7	13,5	4000,5	13,8	5627,0	18,1
- машини, обладнання, інвентар	7798,0	32,3	8873,4	30,6	9385,2	30,2
- транспортні засоби	2654,3	11,0	3774,5	13,0	3096,5	10,0
- земля	312,2	1,3	91,2	0,3	260,4	0,8
- довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	116,4	0,5	122,1	0,4	92,2	0,3
- інші матеріальні активи	706,3	2,9	859,6	3,0	1305,8	4,2
- інвестиції у нематеріальні активи	385,0	1,6	426,9	1,5	4467,3	1,5
Капітальні інвестиції за джерелами фінансування	24105,9	100	28995,5	100	31061,5	100
- кошти державного бюджету	1420,4	5,9	1506,2	5,2	2582,2	8,3
- кошти місцевих бюджетів	1868,1	7,7	2372,2	8,2	3162,2	10,2
- власні кошти підприємств, установ та організацій	13255,0	55	14929,3	51,5	16390,0	52,8
- кредити банків і позики	2248,5	9,3	5117,5	17,6	3383,9	10,9
- кошти інвесторів-нерезидентів	1058,0	4,4	317,6	1,1	467,6	1,5
- кошти населення на житло	3492,2	14,5	4007,6	13,8	4079,7	13,1
- інші джерела фінансування	763,7	3,2	745,1	2,6	995,9	3,2

Джерело: складено на основі [13].

За зростання загальної суми джерел фінансування в 1,3 раза найбільший приріст інвестицій відбувається коштом державного бюджету (1,8 раза) та місцевого бюджету (1,7 раза), що свідчить як про позитивні, так і негативні тенденції. Доречно зазначити, що інвестування бюджетних коштів, з одного боку, може супроводжуватись економічними ризиками та втрачати цих коштів, з іншого – досягненням економічного та соціального ефекту в майбутньому [9, с. 7].

Обсяги фінансування інвестицій з власних коштів підприємств та організацій і коштів населення на житло зросли в 1,2 раза. Також кредитів банків і позик залучено 1,5 раза більше. Однак більш ніж удвічі скоротилось залучення інвестицій від інвесторів-нерезидентів. Серед усіх джерел фінансування

найбільшу питому вагу становлять власні кошти підприємств та організацій – 52,8%, що свідчить про розвиток виробничого сектору економіки, зокрема й на територіях місцевого самоврядування.

Інвестиційна діяльність у містах, ОТГ не може відбуватись без необхідного регулювання, обґрунтування та порядку, який встановлюють самостійно органи місцевого самоврядування шляхом прийняття та затвердження відповідних місцевих документів.

Розглянемо основні документи стосовно інвестиційної діяльності, прийняті Львівською міською радою впродовж останнього десятиріччя. Зокрема, у 2012 р. прийнято Стратегічний план залучення інвестицій до м. Львова до 2020 року [14] як складова Комплексної стратегії розвитку Львова

2012-2025. Цей план визначає низку стратегічних напрямів інвестиційної діяльності.

1. Інвестиційна промоція – розвиток інструментів всебічного інформування потенційних інвесторів стосовно розвитку активів міста як окремих продуктів. Інвестиційна промоція не може будуватись виключно лише на проблемах і потребах міста, оскільки у інвестора на першому місці завжди буде його власний інтерес, однак органічне поєднання інтересів забезпечує взаємовигідний результат.

2. Інвестиційна політика – встановлення зрозумілих і прозорих правил взаємодії органів місцевого самоврядування та потенційних інвесторів у питаннях використання майна, ресурсів, вимог генерального плану, інших регламентуючих норм, обмежень і правил.

3. Інвестиційні об'єкти – об'єкти нерухомості, інфраструктури, земельні ділянки, перелік яких має бути доступним, визначені пріоритетні проекти.

У 2013 р. міською радою ухвалено Положення про здійснення інвестиційної діяльності в м. Львові [15]. Ним передбачаються напрями інвестування, об'єкти, регламентуються умови та порядок інвестиційної діяльності в м. Львові, зокрема особливості формування інвестиційних пропозицій, порядок створення концепції інвестиційного проекту, передбачуваний розмір, вид інвестицій, результати реалізації. Тут визначені права та обов'язки сторін – суб'єктів інвестування, умови участі у конкурсі, порядок укладання інвестиційних договорів.

На виконання зазначених документів приймаються середньострокові інвестиційні програми, остання з яких завершилась у 2019 р. Затверджено Програму сприяння залученню інвестицій до міста Львова та реалізації окремих проектів на 2020-2021 роки [16]. Її мета – сприяння залученню інвестицій, розвитку підприємництва та експортного потенціалу, забезпечення зростання економічного потенціалу міста. Нею визначено пріоритетні напрями інвестиційних потреб міста та важливі об'єкти розвитку міської інфраструктури, створення інноваційно-креативного простору, відновлення функціонування виробничих зон для ефективного їх використання.

Фінансове забезпечення інвестиційних потреб м. Львова передбачається таке: кошти міського бюджету; кошти державного бюджету; залучені кошти міжнародних фінансових установ (ЄІБ, ЄБРР); кошти приватних інвесторів, зокрема за програмою державно-приватного партнерства; інші джерела, які не забороняються вітчизняним законодавством.

Завдяки реалізації цієї програми впродовж двох років планується зростання прямих іноземних інвестицій в економіку м. Львова на 20%, зниження рівня безробіття шляхом створення 1000 нових робочих місць, збільшення надходжень до міського бюджету, поліпшення інфраструктури в місті.

Висновки. Попри успішну інвестиційну діяльність багатьох органів місцевого самоврядування в усіх регіонах України, у сфері залучення інвестицій в економіку міст та ОТГ існує низка проблем.

1. Відсутність комплексної державної програми стимулювання інвестиційної діяльності в Україні, яка

має поєднувати державні, регіональні, територіальні, галузеві інтереси та інтереси бізнесу, що є ефективним рушієм розвитку економіки.

2. Вітчизняним законодавством не врегульовані відповідні можливості у межах компетенції органів місцевого самоврядування щодо надання пільг іноземним інвесторам.

3. Військові дії на Сході України, слабкі позиції щодо легкості та ефективності ведення бізнесу та низький кредитний рейтинг країни не сприяють активізації залучення іноземних інвестицій.

Слід пам'ятати, що інвестиційний клімат у регіональній і територіальній площині визначається кредитним рейтингом країни, загальними макроекономічними показниками росту національної економіки, рівнем політичної стабільності в державі, тому інвестиційні процеси на територіях місцевого самоврядування значною мірою формуватимуться під впливом цих чинників.

Список використаних джерел

1. *Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку*: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред.: В. С. Кравців, І. З. Сторонянська. Львів, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf>

2. Ігнатенко О. П. Застосування інвестиційних інструментів на місцевому рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 5. С. 74-79. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.74

3. Федюк В. Аналіз стану інвестиційної діяльності Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей та практичні рекомендації щодо поліпшення інвестиційного середовища: звіт. Київ, 2016. 70 с. *ПРОМІС. Партнерство для розвитку міст*: сайт. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Analysis-of-Investment-Preactices_Report_26052016_Last.pdf

4. Треллер Дж. Ед. *Місцевий економічний розвиток – шлях до процвітання громади*. Посібник з основ теорії і практики МЕР / переклад з англ. К., 2014. 124 с. URL: http://www.mled.org.ua/media/docs/LED_Guide_2014_UKR.pdf

5. Державно-приватне партнерство як механізм реалізації нової регіональної політики: можливості застосування та практичні аспекти підготовки і впровадження інвестиційних проектів: звіт. 106 с. *Група радників з впровадження державної регіональної політики в Україні Програми «U-LEAD з Європою»*: сайт. URL: http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf

6. Про внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність» щодо державних інвестиційних проектів: Закон України від 23.03.2017 р. № 1981-VIII. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1981-19#Text>

7. Жук П. В., Сірик З. В. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління. *Регіональна економіка*. 2017. № 2. С. 16-22.

8. Олексюк Г. В., Лисяк Н. М., Попадинець Н. М. Концептуально-структурні моделі ендogenous потенціалу об'єднаних територіальних громад як передумова підвищення їх конкурентоспроможності. *Економіка України*. 2019. № 3. С. 52-69.

9. Кириленко О. П., Максимчук О. С. Капітальні інвестиції з місцевих бюджетів: сучасна практика та перспективи удосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 2. С. 5-11. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.5

10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

11. Сірик З. О. Місцеве самоврядування та інвестиційні процеси: європейські процеси та вітчизняні реалії. *Ефективність державного управління*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 4(49). С. 266-274.

12. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 липня 2020 року. *Децентралізація*: сайт. https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/591/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3_10.07.2020.pdf

13. Статистична інформація. *Головне управління статистики у Львівській області*: сайт. 2020. URL: http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=27&show=1&show1=1

14. Стратегічний план залучення інвестицій до м. Львова до 2020 року: ухвала Львівської міської ради від 20.09.2012 р. № 1733. *Львівська міська рада*: сайт. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/32F9116EBC44E813C2257A87003E908E?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/32F9116EBC44E813C2257A87003E908E?OpenDocument)

15. Про затвердження Положення про здійснення інвестиційної діяльності в м. Львові: ухвала Львівської міської ради від 18.07.2013 р. № 2547. *Львівська міська рада*: сайт. URL: <https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/91c21bb29b2b4f47c22571340037f910/5db332dc46ad289dc2257be2002b7cdc?OpenDocument>

16. Про затвердження Програми сприяння залученню інвестицій до міста Львова та реалізації окремих проєктів на 2020-2021 роки: ухвала Львівської міської ради від 23.01.2020 р. № 6212. *Львівська міська рада*: сайт. URL: <https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/a19074bb3a9b23eac2256ac40046fcb4/e346d0c953ff14bec2258506002d9b01?OpenDocument>

References

1. Kravtsiv, V. S., & Storonyanska, I. Z. (Eds.) (2020). *Terytorial'ni hromady v umovakh detsentralizatsiyi: ryzyky ta mekhanizmy rozvytku* [Territorial communities in the conditions of decentralization: risks and mechanisms of development]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of

Ukraine. Series «Problems of regional development». Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20200001.pdf> [in Ukrainian].

2. Ihnatenko, O. P. (2019). *Zastosuvannya investytsiynykh instrumentiv na mistsevomu rivni* [Application of investment instruments at the local level]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 5, 74-79. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.74 [in Ukrainian].

3. Fedyuk, V. (2016). *Analiz stanu investytsiynoyi diyal'nosti Vinnyts'koyi, Zaporiz'koyi, Ivano-Frankivs'koyi ta Poltavs'koyi oblastey ta praktychni rekomendatsiyi shchodo polipshennya investytsiynoho seredovyschcha* [Analysis of the state of investment activity in Vinnytsia, Zaporizhia, Ivano-Frankivsk and Poltava regions and practical recommendations for improving the investment environment]: Report. *PLEDDG. Partnership for local economic development and democratic governance*: Website. Kyiv. Retrieved from http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/Analysis-of-Investment-Preactices_Report_26052016_Last.pdf [in Ukrainian].

4. Trellor, J. Ed. (2014). *Mistsevyy ekonomichnyy rozvytok – shlyakh do protsvitannya hromady* [Local economic development is the path to community prosperity]: Guide to the basics of theory and practice of LED. Transl. from English. Kyiv. Retrieved from http://www.mled.org.ua/media/docs/LED_Guide_2014_UKR.pdf [in Ukrainian].

5. *Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm realizatsiyi novoyi rehional'noyi polityky: mozhlyvosti zastosuvannya ta praktychni aspekty pidhotovky i vprovadzhennya investytsiynykh proyektiv* [Public-private partnership as a mechanism for implementing a new regional policy: applications and practical aspects of preparation and implementation of investment projects]: Report (2017). *Regional development in policy and action in Ukraine team, U-LEAD with Europe Program*: Website. Retrieved from http://rdpa.regionet.org.ua/images/129/PPP_report_U-LEAD_30_10_2017.pdf [in Ukrainian].

6. *Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro investytsiynu diyal'nist'» shchodo derzhavnykh investytsiynykh proyektiv* [On Amendments to the Law of Ukraine «On Investment Activity» Concerning State Investment Projects] (2017). Law of Ukraine, adopted on 2017, Mar 23, 1981-VIII. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1981-19#Text> [in Ukrainian].

7. Zhuk, P. V., & Siryk, Z. V. (2017). *Investytsiynyy potentsial terytorial'nykh hromad: sut' ponyattya ta pytannya upravlinnya* [Investment potential of territorial communities: the essence of the concept and issues of management]. *Rehional'na ekonomika – Regional economy*, 2, 16-22. [in Ukrainian].

8. Oleksyuk, H. V., Lysyak, N. M., & Popadynets, N. M. (2019). *Kontseptual'no-strukturni modeli endogenousho potentsialu ob'yednanykh terytorial'nykh hromad yak peredumova pidvyshchennya yikh konkurentospromozhnosti* [Conceptual and structural models of endogenous potential of united territorial communities as a prerequisite for increasing their

competitiveness]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 3, 52-69. [in Ukrainian].

9. Kyrylenko, O. P., & Maksymchuk, O. S. (2019). Kapital'ni investytsiyi z mistsevykh byudzhetiv: suchasna praktyka ta perspektyvy udoskonalennya [Capital investments from local budgets: current practice and prospects for improvement]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 2, 5-11. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.2.5 [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027] (2020). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2020, Aug 05, 695. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

11. Siryk, Z. O. (2016). Mistseve samovryaduvannya ta investytsiyni protsesy: yevropeys'ki protsesy ta vitchyznyani realiyi [Local self-government and investment processes: European processes and domestic realities]. In *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnya [Efficiency of public administration]*: Vol. 4(49) (pp. 266-274). [in Ukrainian].

12. Monitorynh protsesu detsentralizatsiyi vlady ta reformuvannya mistsevoho samovryaduvannya stanom na 10 lypnya 2020 roku [Monitoring of the process of decentralization of power and reform of local self-government as of July 10, 2020] (2020). Decentralization: Website. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/591/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3__10.07.2020.pdf [in Ukrainian].

13. Statystychna informatsiya [Statistical information] (2020). *Main Department of Statistics in Lviv Region*: Website. Retrieved from

http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=27&show=1&show1=1 [in Ukrainian].

14. Stratehichnyy plan zaluchennya investytsiy do m. L'vova do 2020 roku [Strategic plan for attracting investments to Lviv until 2020] (2012). Decision of the Lviv City Council, dated 2012, Sep 20, 1733. *Lviv City Council*: Website. Retrieved from [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/32F9116EBC44E813C2257A87003E908E?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/32F9116EBC44E813C2257A87003E908E?OpenDocument) [in Ukrainian].

15. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro zdiysnennya investytsiynoyi diyal'nosti v m. L'vovi [On approval of the Regulations on investment activities in Lviv] (2013). Decision of the Lviv City Council, dated 2013, Jul 18, 2547. *Lviv City Council*: Website. Retrieved from <https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/91c21bb29b2b4f47c22571340037f910/5db332dc46ad289dc2257be2002b7cdc?OpenDocument> [in Ukrainian].

16. Pro zatverdzhennya Prohramy spryannya zaluchennya investytsiy do mista L'vova ta realizatsiyi okremykh proyektiv na 2020-2021 roky [About approval of the Program of assistance to attraction of investments to the city of Lviv and realization of separate projects for 2020-2021] (2020). Decision of the Lviv City Council, dated 2020, Jan 23, 6212. *Lviv City Council*: Website. Retrieved from <https://www8.city-adm.lviv.ua/inTEAM/Uhvaly.nsf/a19074bb3a9b23eac2256ac40046fcb4/e346d0c953ff14bec2258506002d9b01?OpenDocument> [in Ukrainian].

Надійшло 12.06.2020 р.

Науково-практичний журнал «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Науково-практичний журнал «Регіональна економіка» – це фахове науково-практичне видання, у якому висвітлюються такі теоретичні та прикладні питання: формування і реалізація державної регіональної політики в Україні, проблеми соціально-економічного життя регіонів, їх територіального розвитку, природокористування та екологічної безпеки, соціальної політики, транскордонного співробітництва, розвитку сільських територій, інвестиційно-інноваційної політики, фінансів і банківської справи.

Журнал «Регіональна економіка» включений до Переліку наукових фахових видань України (Наказ МОН України від 7.10.2015 р. №1021).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus**, Польща – з 2012 року.

Сайт журналу: www.re.gov.ua